

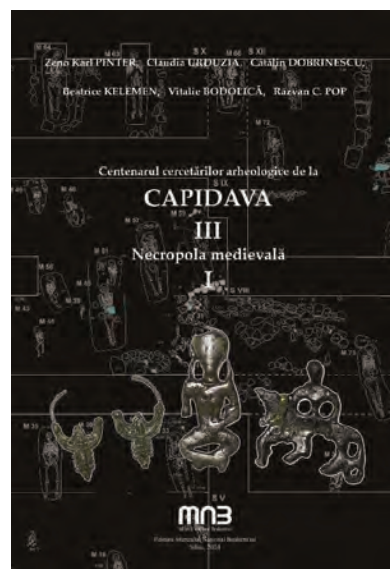
Zeno Karl Pinter, Claudia Urduzia, Cătălin Dobrinescu, Beatrice Kelemen, Vitalie Bodolică, Răzvan C. Pop: *Centenarul cercetărilor arheologice de la Capidava III. Necropola medievală I*. Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, 2024, 186 p.

Săpăturile arheologice de la Capidava au o lungă istorie în timp, primele cercetări fiind realizate de către Grigore Florescu în 1924, după ce înainte de primul război mondial a fost realizată o primă ridicare a unui plan de situație al ruinelor de către Pamfil Polonic (p. 37).

Volumul „*Centenarul cercetărilor arheologice de la Capidava III. Necropola medievală I*” (în continuare *Capidava III*), după „*Cuvântul de introducere*” al lui Ioan Carol Opriș (p. 9–12), începe cu partea de „*Introducere*” semnată de autori (p. 13–14).

În primul capitol (*I. Cadru istoric general*) (p. 15–30) intervalul cronologic dintre a doua parte a secolului al IX-lea și prima parte a secolului al XI-lea este dezbătută dintr-o perspectivă macroregională. Descrierea evenimentială politico-militară a epocii, de care se poate lega necropola ce va fi prezentată, urmărește contactele și conflictele militare și relațiile politice ale Imperiului Bizantin, atât cu multitudinea forțelor politice arabe de pe teritoriile fostului imperiu global, respectiv structurile politice de pe teritoriile pe care le numim azi Europa estică („statele de stepă”¹ maghiar, pečeneg, uz), dar și cu Imperiul Carolingian, adică Europa Occident, și evident concurentul principal de pe teritoriul Balcanilor: Chaganatul, iar mai apoi Țaratul Bulgar. Astfel, în acest capitol putem urmări, bine documentat, evoluția geopolitică și până la urmă geo-economică macroregională a secolului X, plin de ciocniri și mișcări „tectonice” în interiorul raporturilor militare, politice, economice, dar până la urmă și culturală. Nu am putea să o numim altfel, decât *Istoria Mare*.

Capitolul „*II. Cadru geografic, istoric și cartografic al cetății*” (p. 31–35) prezintă cadrul fizico-geografic, realitate pe care s-a bazat importanța zonei Capidava atât în epocile pre-romane, cât și romană. Castrul roman astfel subliniază importanța strategică (probabil și economică) a (micro) zonei Capidava, în sectorul inferior al Dunării de Jos, respectiv podișul Dobrogea, pe o terasă care are o înălțime de aproximativ 23 metri. Castrul roman

a fost distrus în secolul III, fiind refăcut din temelii în a doua parte al acestui secol. Urmează alte faze de refaceri și distrugeri, ceea ce sunt prezentate în paginile 33–34. Pe bună dreptate autorii citează articolul lui Radu Florescu privind mormintele de la Capidava din secolul VIII, însă din păcate doar o frază am găsit în articolul citat din revista *Pontica* în acest sens². Cu toate încercările mele nu am găsit nimic concludent în literatura de specialitate, astfel trebuie să punem întrebarea: mormintele sigur erau databile în secolul al VIII-lea? Până când nu vor fi publicate, după cerințele minimale ale profesiei, doar supoziții putem avea privind integrarea lor culturală și cronologică.

Autorii acceptă (pg. 34) că stăpânirea romană târzie (ei folosesc termenul de *bizantin*) la Capidava nu a încetat nici după războaiele Chaganatului Avar cu Imperiul Roman de Răsărit³, respectiv după

² Florescu 1986, 177: „Descoperirea la Capidava în colțul de sud al necropolei, lângă cetate și lângă Dunăre, a unui grup de morminte de bărbați înarmați, datînd din sec. VIII, după unele piese de inventar metalice (catarama), sugerează existența unui post militar în această vreme, probabil pe ruinele cetății, acum nelocuită și neocupată”.

³ Folosirea termenului „*Bizanț*” în loc de termenul „*Imperiul Roman de Răsărit*”, se impune doar după marile cuceriri arabe din secolul VII, când imperiul de altădată se restrânge

¹ Pohl 2003, 571–574; Hall 2018, 17–37.

așezarea bulgarilor, și crearea de către elitele lor a chaganatului, respectiv țaratului⁴. Partea a doua a capitolului (p. 35) abordează cartografia istorică a Capidavei. Numele *Capidava* apare pe *Tabula Peutingeriana*, ca să dispară la sfârșitul antichității și să reapară în secolul al XX-lea, ilustrând cel mai fidel fenomenul modern de „nation-building”.

Capitolul III abordează istoricul cercetării necropolei, începută din 1958 (p. 38), când a fost descoperită pe suprafața actuală cunoscută ca întindere a necropolei un mormânt datat cu moneda lui Vasile II (976–1025), alături de alte 3 morminte din secolele X–XI, fiind publicate în *Materiale și Cercetări Arheologice* VII/1958⁵. Această săpătură a fost urmată de alta din 1975 (nu este cunoscut locul unde se află documentația ei), fiind mai apoi pe parcursul cercetării termelor romane afectate/distruse mai multe morminte din epoca medievală (p. 38–39). Începând din 2010 până în 2024 prin cercetări sistematice și în 2015 prin cercetări preventive în două suprafețe ale cimitirului au fost cercetate morminte care formează obiectul acestui volum.

În capitolul numit *IV. Mormintele cercetate în anii 2010–2024* este prezentată metoda de cercetare (desfășurată în secțiuni și casete) în cadrul săpăturilor sistematice (69 de morminte) și preventive (59 de morminte), respectiv metoda de sistematizare și prelucrare a informațiilor arheologice (p. 38). Între p. 42–58 au fost descrise mormintele în urma rezultatelor cercetărilor sistematice, iar între p. 58–72 cele rezultate în urma cercetării preventive. Socotim că mormintele au beneficiat de o descriere specializată, clară, ușor de urmărit și înregistrat (fără să existe un protocol în arheologia

atât teritorial, cât și din punct de vedere al bugetului disponibil (Brown 1999, p. 230).

⁴ Consider oportun de a menționa și o altă părere privind evoluția politico-militară a Dobrogei, și evident care are legătură directă și cu microregiunea Capidavei. Conform Harhoiu 2000, 350: „Apare mereu în analiza informației scrise ideea unei supremații de necontestat a flotei bizantine care se exercita atât pe cursul inferior al Dunării, inclusiv Delta, întreg litoralul vestic al Mării Negre și chiar și în teritoriul dintre Dunăre și Mare. Chiar dacă supremația bizantinilor pe ape poate fi cu greu contestată, nu cred că trebuie supralicitată capacitatea flotei de a asigura menținerea autorității politice bizantine în interiorul unui teritoriu, care practic era sub controlul trupelor de uscat ale khaganatului bulgar. Vreau numai să subliniez faptul că pe parcursul a mai bine de 120 de ani (perioada 680–917) prezența flotei bizantine la Dunăre (mai precis corăbiile ale acestei flote) este atestată în numai zece cazuri...”. Concluzii identice: Simeonov 2022, 246. O. Damian are o altă opinie, conform căreia stăpânirea bizantină s-a menținut ferm în jumătatea de nord a Dobrogei și pe litoralul de vest al Mării Negre, până spre sfârșitul mileniului I d.Hr. cu sprijinul eficient al flotei. Damian 2015.

⁵ Florescu et alii 1961, 571–581.

românească privind săpătura și documentarea mormintelor), iar unde s-a beneficiat de expertiză antropologică, aceste rezultate au fost prezentate la capătul descrierii mormintelor.

Capitolul al cincilea (*V. Analiza necropolei*) (p. 73–78) abordează aspectele tehnice, statistice din punct de vedere al vârstei, respectiv ritualurile funerare înregistrate în cele 128 de complexe funerare (dintre care 3 de epoca bronzului) cu 140 de indivizi identificați. Se remarcă fără îndoială groapa comună (C58–M46) cu 10 schelete umane. Într-un număr important nu s-a putut observa forma gropii de mormânt și într-un număr mic (circa 10%) s-a putut documenta urmele sicriului. Moartea infantilă reprezenta un procent foarte mare, astfel au fost documentate 71 de subadulți și 50 de adulți. Orientarea mormintelor au fost înregistrate în aproape toate cazurile în direcția V–E (cu mici abateri), fiind identificate în unele morminte rămășițele altor indivizi, semn că un mormânt anterior (având în vedere că sunt cunoscute și morminte din secolul IV de pe suprafața cimitirului) a fost răvășit/deranjat în cursul ultimei înmormântări. În două cazuri înmormântările au fost S–N, respectiv N–S.

Pozițiile mâinilor înregistrate în morminte sunt foarte eterogene, astfel urmează tendințele observate în regiunea Dunării de Jos în secolele VIII–XI⁶, prezentând diferențe majore formal și procentual față de Bazinul Dunării mijlocii, unde poziționarea mâinilor în cursul ritualului funerar era mult mai unitară, uniformă⁷.

Amenajările de piatră reprezintă un alt element al ritualului comunității/comunităților (?) de la Capidava. Autorii, pe baza observațiilor arheologice, susțin că obiceiul marcării mormintelor era folosit în cursul secolelor X–XI, de altfel așa cum ne arată și sursele etnografice pe care le citează (p. 78).

Legat de ritualuri, socotim că nu este important doar ceea ce găsim, dar și *ceea ce nu*. Astfel, nu găsim ofrande animale întregi sau parțiale, mâncăruri sau băuturi depozitate în ceramică, să nu mai vorbim de înmormântări cu cai întregi sau parțiale. Astfel, acest fenomen diferențiază Capidava în mod esențial de necropolele din Dunărea de Jos datate între secolele VII–X⁸ sau cele din Bazinul

⁶ O analiză pe un fond statistic mare (în jur de 1000 de morminte) realizată pe necropolele din zona Dunării de Jos: Takács 2004, 85–101.

⁷ Gáll 2013, 156–159, Figs. 11–13.

⁸ „În peisajul funerar al secolelor VII–X din teritoriul Scythiei Minor se pot distinge mai multe orizonturi funerare..... Instalarea protobulgarilor la sud de Dunăre a fost însoțită de

Dunării mijlocii, doar necropolele de la Ciumbud și Orăștie-Dealul Pemilor X2 (una publicată chiar de primul autor al volumului) prezintă similitudini în această privință cu necropola de la Capidava⁹.

În capitolul al șaselea (VI. *Analiză antropologică*) (p. 79–84) sunt prezentate analizele antropologice, totodată fiind integrate și rezultatele investigațiilor arheogenetice din 11 morminte individuale și cei 10 indivizi din groapa comună. Rezultatele subliniază faptul că și în acest caz putem vorbi în cadrul unei necropole de o mixtură populațională din punct de vedere biologic – care însă se prezintă cultural destul de omogen. Nu întâmplător – ceea ce nu ne raportează sursele scrise – și anumite migrații individuale sau grupuri mici trebuie luate neapărat în seamă. Autorii au prezentat în primul capitol *Istoria Mare*, în schimb aceste izvoare bioarheologice ne prezintă – conform școlii *Annales* – treptele inferioare ale istoriei umanității, determinată de politica mare: cotidianul.

Capitolul șapte (VI. *Analiza materialului arheologic*) (p. 85–100) pentru arheologia clasică bazată pe tipocronologie reprezintă fără îndoială miezul lucrării. Cultura materială care a fost înregistrată în mormintele celor două fragmente de necropolă aproape în totalitate reprezintă diferitele categorii de bijuterii și piese de port, pe care autorii le-au clasificat în podoabe pentru cap, podoabe pentru gât, podoabele brațelor, podoabe și accesorii vestimentare. Lipsesc aproape în totalitate categoriile de armament și ustensile, respectiv în totalitate harnașamentul.

Cel mai mare procent al pieselor sunt realizate din aliaj de bronz, câteva cazuri doar din argint, respectiv nu cunoaștem absolut deloc piese de aur. La rândul lor – probabil din cauza obiceiurilor funerare – piesele din fier aproape lipsesc în totalitate.

Formele foarte diversificate ale categoriilor de piese, în special podoabele și accesorii vestimentare ne conduc până la urmă la o idee foarte comună, și anume că această comunitate/aceste comunități de pe lângă Dunăre erau integrate/

se integrau în sistemul de „hub”-uri economico-comerciale al perioadei epocii medieval timpurii, care lega regiunile de pe lângă Dunărea Superioară de Dunărea Inferioară.

La Capidava din cele 125 de complexe funerare în 37 cunoaștem inventare mai bogate sau mai modeste (29,6%). Într-un procent important avem de-a face cu manifestarea *feminității* în ritualul funerar, fiind înregistrate în 8 cazuri șiraguri de mărgel, 4 – 6 – 8 cercei, 3 – 5 brățări de sticle etc.

Analiza culturii materiale a încercat să vizeze tot spațiul pe care îl numim azi Europa Est-Centrală, iar analogiile menționate au vizat într-o măsură importantă Bazinul Dunării mijlocii. Din această perspectivă am pus problematica intensității legăturilor comunității inhumate la Capidava cu zona Bazinului Dunării mijlocie în felul următor:

1. Care sunt tipurile categoriilor de piese înregistrate în necropola de la Capidava și lipsesc din necropolele Bazinului Dunării mijlocii?

A. Cercei/inele de bucle realizate dintr-o verigă simplă în formă de nr. 8.

B. Brățări de sticlă (asemenea piese însă cunoaștem din mormintele mai târzii, așa cum menționează și autorii).

C. Aplică din bronz antropomorfă: bărbat șezând cu picioarele încrucișate, iar pe pieptul lui o cruce de Malta¹⁰.

și invers

2. Care sunt tipurile categoriilor de piese care lipsesc din necropola de la Capidava și sunt cunoscute sau chiar sunt comune în necropolele Bazinului Dunării mijlocie secolelor X–XI?¹¹

A. Inele de buclă cu capătul în formă de S

Astfel, se poate afirma că majoritatea categoriilor și tipurilor de piese sunt cunoscute atât în necropola de pe malul Dunării, cât și în zonele Bazinului Dunării mijlocii, fiind mai ales podoabe macroregionale aflate la modă într-un moment dat. Răspândirea lor ilustrează relațiile comerciale macroregionale, totodată întrebarea rămâne dacă se răspândesc modelele prin intermediul *hub*-urilor comerciale (cu ateliere specifice), sau însuși piesele

apariția unui nou orizont funerar. În linii generale situația se prezintă în felul următor: în nord-estul Bulgariei și apoi în stânga Dunării muntene și oltene se concentrează necropolele birituale în care inhumarea este predominantă. La marginea ariei de răspândire a acestora, în dreapta Dunării până la valul de piatră și apoi în stânga Dunării, aproximativ până la vărsarea Siretului în Dunăre, specifice sunt necropolele de incinerare, în care predominante sunt mormintele în urnă, apoi mormintele de incinerare în groapă și cu totul rare cele de inhumare...” Harhoiu 2000, 352.

⁹ Dankanits, Ferenczi 1959, 605–616; Pinter, Boroffka 1999, 313–330; Pinter, Boroffka 2001, 313–330.

¹⁰ Aplici antropomorfe cunoaștem și din zona Caucazului din secolele V–VI (Tanais M. 27): Казанский 2025, Ris. 4/2. Este de remarcat și aplica antropomorfă înfățișând un bărbat în poziție semiașezată din M. 91 de la Platonești: Matei, Rența 2023, 76, Fig. 99/2. Totodată mai multe exemplare am putut documenta în cursul expedițiilor arheologice în muzele din zona Caucazului de Nord între anii 2016–2019.

¹¹ Metodologic ar fi o greșală să introducem pe listă acele categorii ale culturii materiale, precum armamentul, centurile decorate cu aplici, piesele de harnașament, care lipsesc din morminte în primul rând din cauza obiceiurilor funerare și nu din cauza lipsei lor din cotidian.

sunt transportate, ori meșterii orfevrari străbat distanțe mari?

Ultimul capitol al volumului sintetizează cunoștințele privind necropola (*VIII. Concluzii*) (p. 101–102). Analiza de calitate a culturii materiale ne-a reliefat analogii din Bazinul Dunării mijlocii până în sudul Balcanilor în contexte date după tipocronologia clasică în secolele IX–XI. Cele mai timpurii, potrivit tipocronologiei clasice, sunt cerceii cu pandantiv tip picătură (cu analogii în Bazinul Transilvaniei la Ciumbrud și Orăștie-Dealul Pemilor X2 – așa cum prezintă autorii în capitolul VII), în schimb piesele cele mai târzii – dateate în Bazinul Dunării mijlocii de multe ori cu monede emise în secolul al XI-lea, este inelul torsadat din C17-M7.

Astfel rezultă un interval de timp privind folosirea necropolei – potrivit tipocronologiei clasice – între secolele IX/X–XI. Totodată, din trei morminte s-au prelevat probe pentru analize de radiocarbon. Numărul mic de eșantioane însă nu poate să ne ofere o imagine privind evoluția cronologică a necropolei, astfel cum menționează și autorii, ca urmare ar fi indicat ca în viitor să se analizeze un număr semnificativ de morminte în vederea rafinării cronologiei necropolei (pg. 83).

Analiza combinatorică, alături de calibrările individuale, a clarificat totodată că proba cea mai timpurie are un interval lung de datare (a doua parte a sec. IX–primele două treimi ale sec. X), respectiv cea mai târzie de la sfârșitul secolului X până la prima treime a sec. XI (Fig. 1).

Astfel, pe bună dreptate autorii nu răspund cu nonșalanță privind întrebarea începutului folosirii necropolei, respectiv perioada abandonării sale, având în vedere, că au cercetat două segmente ale ei. Totodată, un număr necunoscut de morminte nu a fost publicat sau a fost distrus în secolul al XX-lea, iar un număr necunoscut de morminte încă nu a fost cercetat.

Autorii pe bună dreptate subliniază eterogenitatea culturii materiale, respectiv nu decid – având la dispoziție

și analizele arheogenetice (p. 82–83) – *etnicitatea* membrilor comunității/comunităților de la Capidava (p. 101).

Suntem de acord și cu observația privind importanța Dunării, ca arteră principală care leagă partea superioară a bazinului cu cea inferioară, unde circulă oameni, bunuri, cunoștințe tehnologice, fapt atât de relevant și în alte perioade, cum ne arată harta privind răspândirea unui tip de piesă, tubul de ace realizat la strung:

În concluzie, putem afirma că volumul *Capidava III* reprezintă o analiză complexă, în care necropola este analizată extins, cu tendințe macroregionale, iar integrarea radiocarbonului și arheogeneticii în procesul complex al cercetării – după cunoștințele mele – este pentru prima dată aplicată în cercetarea siturilor funerare dobrogene ale secolelor IX–XI.

Textul clar, ilustrația excepțională face din volum un material indispensabil atât pentru

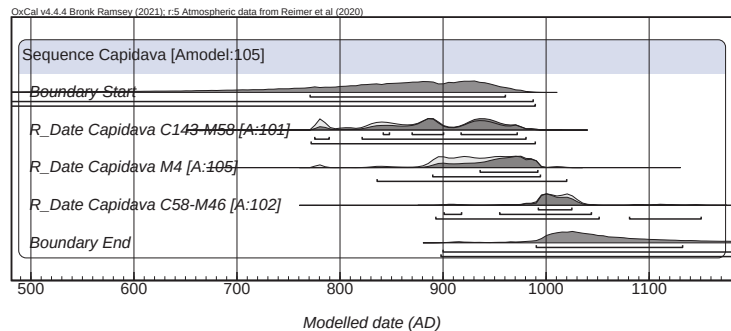

Figura 1. Analizele combinatorii ale probelor ^{14}C de la Capidava

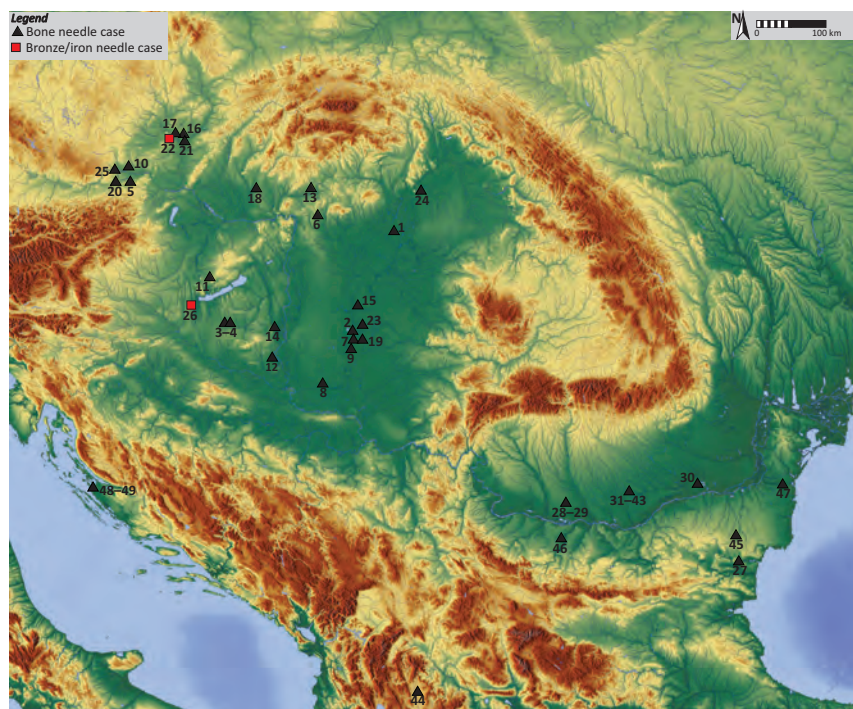

Figura 2. Distribuția macroregională a tuburilor de ace realizate la strung (după Szenthe – Gáll 2022, Fig. 86)

arheologia medieval timpurii din Dobrogea, cât și pentru Bazinul Dunării Mijlocii și Inferioare, pe care recomand atât arheologilor, cât și doctoranzilor și studenților.

Erwin Gáll
Institutul de Arheologie Vasile Pârvan,
București
e-mail: erwin.gall@iabvp.ro

BIBLIOGRAFIE

Brown 1999
P. Brown: *Az európai kereszténység kialakulása*. Budapest (1999).

Damian 2015
O. Damian, *Bizanțul la Dunărea de Jos (secolele VII–X)*. Brăila (2015).

Dankanits, Ferenczi 1959
Á. Dankanits, I. Ferenczi, Săpăturile arheologice de la Ciurbrud (Les fouilles archéologiques de Ciurbrud). *Materiale și Cercetări Arheologice* 6 (1959), 605–616. <https://doi.org/10.3406/mcarh.1959.1240>

Florescu 1986
Radu Florescu, *Limesul dunărean bizantin în vremea dinastiilor isauriană și macedoneană*. *Pontica* 19 (1986), 171–177.

Florescu et alii 1961
Gr. Florescu, R. Florescu, G. Ceacalopol, Săpăturile arheologice de la Capidava. *Materiale și Cercetări Arheologice* 7 (1961), 571–581.

Gáll 2013
E. Gáll, The Analysis of Churchyard Cemeteries in Transylvania Basin from the 11th–first half of the 13th Centuries. On the beginning of institutionalised Christianity. *Marisia – Studii și Materiale* 33 (2013), 135–250.

Harhoiu 2000
R. Harhoiu, Observații generale asupra evoluției culturale a Dobrogei în secolele VII–X. *ISTRO-PONTICA – Muzeul Tulcean la a 50-a aniversare* 2000, 349–354.

Hall 2018
M. Hall, Steppe state making. (J. Bartelson, M. Hall, J. Teorell) *De-Centering State Making: Comparative and International Perspectives..* Cheltenham (2018), 17–37.

Казанский 2025
М. М. Казанский Постгуннский Танаис и оногуры. Краткие сообщения Института

археологии 278 (2025), 248–250. <http://doi.org/10.25681/IARAS.0130–2620.278.243–260>.

Matei, Rența 2023
Gh. Matei, Elena Rența, *Necropola medievală timpurie de la Platonești, județul Ialomița (sec. VIII–X)*. Târgoviște (2023).

Pinter, Boroffka 1999
K. Z. Pinter, N. G. O. Boroffka, Neue mittelalterliche Gräber der Ciurbrudgruppe aus Broos/Orăștie, Fundstelle Böhmerberg/Dealul Pemilor X8. (N. Boroffka, T. Soroceanu) *Transilvanica, Archäologische Untersuchungen zur ältesten Geschichte des Südöstlichen Mitteleuropa. Gedenkschrift für Kurt Horedt*. Rahden (1999), 313–330.

Pinter, Boroffka 2001
K. Z. Pinter, N. G. O. Boroffka, Necropola de tip Ciurbrud de la Orăștie-Dealul Pemilor, punct X8. *Apulum* 38/1 (2001), 319–346.

Pohl 2003
W. Pohl, A Non-Roman Empire in Central Europe: the Avars. (H-W. Goetz, J. Jarnut, W. Pohl) *Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*. Leiden–Boston (2003), 571–596.

Simeonov 2022
G. Simeonov, The Region of the Danube Delta in the 7th to 10th Century and the Case of the so-called Lykostomion Maritime Province. (J. Preiser-Kapeller, T. Kolias, F. Daim) *Seasides of Byzantium. Harbours and Anchorages of a Mediterranean Empire*. BOO 21. Mainz (2022), 233–254. <https://doi.org/10.11588/PROPYLAEUM.910.C12059>.

Szenthe, Gáll 2022
G. Szenthe, E. Gáll (with the contributions of B. Bajnóczi, A. Bárány, P. Barkóczy, N. Faragó, A. M. Horváth, A. Marcsik, V. Mozsai, E. H. Tóth, B. Török), *The early medieval cemetery at Hortobágy-Árkus. A 8th–10th century elite group from the Northern Transisza Region Hortobágy-Árkus kora középkori temetője / Egy elit csoport hagyatéka a 8–10. századi Észak-Tiszántúlról*. *Archaeologia Hungarica* 52. Budapest (2022).

Takács 2004
M. Takács, Egy vitatott kéztartásról. (Á. Ritoók, E. Simonyi) *A halál árnyékának völgyében járok: a középkori templom körüli temetők kutatása. A Magyar Nemzeti Múzeumban, 2003. május 13–16. között megtartott konferencia előadásai*. *Opuscula Hungarica* 6. Budapest (2005), 85–101.